

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Бідун Ю.В.

аспірант,

*Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова*

НАПОВНЕННЯ ФІЗИЧНОГО КАБІНЕТУ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ СЕМІНАРІЇ НАВЧАЛЬНИМ ОБЛАДНАННЯМ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ СТ.)

У другій половині ХІХ ст. провідне місце в освітніх процесах на землях сучасної України належало церковним структурам. Зокрема, дуже впливовою залишалася саме середня духовна освіта. Проте в наш час українська історична наука не має змоги говорити про прогресивні здобутки в її дослідженні

Актуальність обраної теми зумовлюється складнощами, що пов'язані з проблемами матеріального забезпечення сучасних навчально-виховних закладів. В багатьох українських школах відчувається нестача навчальної літератури та підручників, історичних та географічних карт, приладів до хімічних і фізичних кабінетів, методичних матеріалів для вчителів і т. п. Хронічними є труднощі фінансового характеру. Ця публікація важлива, оскільки дозволяє прослідкувати те, як один з найвпливовіших навчально-виховних закладів Києва – Київська духовна семінарія (далі – КДС) – намагався вирішити подібну проблему протягом другої половини ХІХ ст.

Метою цієї наукової розвідки є спроба дослідити історію наповнення фізичного кабінету КДС необхідними навчальними приладами. Хронологічними межами цієї публікації є проміжок часу між 1867 і 1900 рр.

Обрана тема забезпечена багатою джерельною базою, основна маса якої зосереджена в Центральному державному історичному архіві України м. Києва (далі – ЦДАК), зокрема, надзвичайно вагомим є фонд 712 «Київська духовна семінарія». Але попри це подібні питання зовсім не досліджувалися. Проблематикою, пов'язаною з середньою духовною освітою на землях сучасної України, займалися такі дослідники: Борисенко В.Й., Візер С.О., Ільчишин С.В., Рожко В.Є., Сергієнко А.А., Степаненко Г.В., Федорчук О.О., Ципляк Н.О., Шамара С.О., Шип Н.А. На сьогодні маємо всі підстави стверджувати, що вітчизняних досліджень цієї теми недостатньо.

Фізичні кабінети відігравали особливу роль при семінаріях. У відомствах Святійшого Правлячого Синоду Православної Російської Церкви (далі – Св. Синод), зокрема, в Господарському управлінні, ставлення до їхнього забезпечення було особливим. Пояснюється це, перш за все, дороговизною приладів, які закупувалися і зберігалися в фізичних кабінетах духовних навчально-освітніх закладів.

До середини XIX ст. в духовних семінаріях приділяли недостатню увагу приладам для занять з фізики. Але все змінилося після прийняття нового семінарського статуту (у 1867 р.). Окремі його пункти прямо вказували, що кабінети фізики повинні бути наповнені достатньою кількістю приладів. Це стало справжньою проблемою не лише в КДС, а й інших духовних семінаріях. Зокрема, в КДС їх явно не вистачало.

Ще у 1868 р. Господарське управління при Св. Синоді висилало набори деяких приладів до кабінетів фізики духовних семінарій, ціна яких була до 1140 руб. Перелік цих приладів визначався за затвердженням Св. Синодом списком. З метою якісного зберігання цих приладів і їх якомога довшого багаторазового використання в семінаріях було складено особливу інструкцію. Вона була затверджена Св. Синодом у травні 1872 р. і розіслана в Семінарії. Зокрема в КДС було розіслано 4 примірника вищевказаної інструкції. Найперше в ній вказувалося, що варто слідкувати за чистотою обладнання; фізичні прилади повинні знаходитися в сухій і теплій кімнаті. Вона не повинна бути прохідною, щоб не піднімалася пилюка. Для них (по можливості) повинні бути підібрані світлі, з прозорими дверцями, шафи, що тісно закривалися. Прилади потрібно регулярно оглядати. В другій частині інструкції окремо вказувалося, як доглядати за тринадцятьма особливими приладами. Вони називалися «прилад Гальда», «повітряний насос», «магдебурзькі півкулі», «фонтан з нагнітальним насосом», «насоси: всмоктуючий, нагнітаючий, штовхаючий», «повітряне кресало», «магніти», «електрична машина», «елемент Даніеля», «батереї з елементів Бунзена», «прилад для падіння тіл в безповітряному просторі», «машина Атвуда» і «монохорд» [4, арк. 1-5].

В січні 1869 р. Правління Семінарії доручило виконуючому обов'язки інспектора семінарії Павлу Розанову, викладачу фізики Петру Попову і священику Олександрю Борецькому скласти список речей, що потрібні для оформлення кабінету фізики. З відомості, яку надав виконуючий обов'язки інспектора, відомо, що там вже було 44 прилади в хорошому стані. 26 приладів потрібно було відремонтувати, що обійшлося б в 120 руб. 25 коп. Крім цього викладачі фізики вважали за необхідне купити три шафи для зберігання приладів, вартістю 13 руб. кожна (всього – 39 руб.). Планування таких великих розтрат на облаштування фізичного кабінету спонукало ректора КДС архімандрита Ферапонта шукати нових шляхів до вирішення поставлених проблем. На той момент стало відомо, що в Київській духовній академії (далі – КДА) ліквідується кабінет фізики. Архімандрит подав письмову пропозицію про те, щоб обладнання з нього передали в КДС. Проте її повинен був погодити Св. Синод. Розгляд клопотання затягнувся більше, ніж на півроку. Лише в листопаді 1869 р. було дозволено передачу фізичного обладнання [1, арк. 49-50].

В списку приладів, переданих з КДА в КДС, який наводить бібліотекар академії проф. Воскресенський, вказується перелік з 237 найменувань. Подібний список бачимо також і в доповіді викладачів семінарії Петра Попова і Олександра Борецького (від 1 квітня 1870 р.). В ньому вказувалося, що жоден

з отриманих приладів не можна вважати новим і що фізичне приладдя постійно перебувало у вжитку і оновлювалося лише у 1855 р. Всі, без винятку, прилади потрібно перечистити, переважну більшість з них варто відремонтувати, а дев'ять приладів, на думку викладачів, взагалі варто викреслити зі списку через повну їх непридатність. Взято до уваги й те, що відповідно до списку обладнання, який затвердив Св. Синод ще восени 1868 р., фактично не вистачало 29 інструментів, загальна вартість яких оцінюється в 216 руб. 50 коп. Між іншим О. Борецький і П. Попов зазначали, що в КДС є в наявності 49 зайвих приладів, які планувалося передати в Київське училище дівчат духовного звання на умовах позики [2, арк. 49-50]. Таким чином, фізичний кабінет при КДС було повністю оновлено (чи, як свідчить більшість тогочасних документів, наново засновано) лише у 1870 р. [3, арк. 1].

Відношенням від 29 грудня 1884 р. КДС просила в Господарчого Управління при Св. Синоді закупити навчальне обладнання у свій фізичний кабінет. Обер-прокурор дав на це дозвіл. А в липні 1885 р. в КДС було надіслано 37 приладів (на суму 351 руб. 50 коп.) [5, арк. 51-52].

Навіть на лютий 1885 р. в КДС нестача приладів для фізичного кабінету залишалася гострою проблемою. Викладач фізики і математики подавав заяву до правління КДС про потребу закупити у якості обладнання: 1) лисячий хвіст або 1,5 чверті квадрату хутра, 2) палку сургучу циліндричної форми близько десяти дюймів довжини, 3) цинкову пластинку і таку ж мідну для збереження гальванічного струму, 4) скляну трубку 5) шматок шкіри, що пофарбована сумішшю цинкової та олов'яної амальгами 6) банку сірчаної кислоти вагою 0,5 фунта [5, арк. 50].

Відповідно до бібліотечного кошторису від 31 грудня 1890 р. у фізичному кабінеті ще треба було замінити 14 приладів на суму 35 руб. 70 коп. [6, арк. 35].

Нестача обладнання в фізичному кабінеті КДС відчувалася і в подальшому. В доповідній записці викладача фізики і математики Прохора Прокоповича від 7 грудня 1900 р. вказувалося про необхідність закупити 10 приладів (на загальну суму 102 руб. 50 коп.) [7, арк. 19].

Отже, важливою проблемою, що повстала перед КДС після прийняття нового статуту 1867 р., стало наповнення обладнанням та інструментами кабінету фізики. Протягом всієї другої половини XIX ст. відчувалася постійна нестача фізичного обладнання. Правління семінарії намагалося з цим боротися. Але на заваді була висока вартість необхідного приладдя і значні затрати, пов'язані з його закупкою. Практично майже завжди йшлося про фінансові витрати на суми в кілька сотень рублів срібла. Заважав наповненню фізичних кабінетів навчальним обладнанням і постійний контроль Господарчого управління при Св. Синоді, без дозволу якого закуповувати прилади правліннями семінарій не було змоги. Щоправда, нечасто траплялося, що Св. Синод сам фінансував придбання нового і оновлення старого обладнання. В цілому ж наприкінці XIX ст. проблема забезпечення приладами фізичних кабінетів в середніх духовних навчальних закладах, зокрема в КДС, вже не була такою гострою.

Список використаних джерел:

1. ЦДІАК – Ф. 712. Київська духовна семінарія – Оп. 3 (1869 р.) – Спр. 86 Дѣло о выписке книгъ и періодическихъ изданій для семинарской бібліотеки и училищъ ей подведомыхъ – 132 арк. – арк. 49-50.
2. ЦДІАК – Ф. 712. Київська духовна семінарія – Оп. 3 (1870 р.) – Спр. 1 Училищные журналы – 107 арк. – арк. 49-50.
3. ЦДІАК – Ф. 712. Київська духовна семінарія – Оп. 3 (1870 р.) – Спр. 54 О физических приборахъ – 6 арк. – арк. 1.
4. [ЦДІАК – Ф. 712. Київська духовна семінарія – Оп. 3 (1872 р.) – Спр. 70 Обь исправном содержаніи физических кабинетовъ при духовныхъ Семинаріяхъ – 9 арк. – арк. 1-5.
5. ЦДІАК – Ф. 712. Київська духовна семінарія – Оп. 3 (1885 р.) – Спр. 14 О состоянии бібліотеки фундаментальной и ученической, физического кабинета и о поступлении книг в бібліотеку – 58 арк. – арк. 50.
6. ЦДІАК – Ф. 712. Київська духовна семінарія – Оп. 3 (1890 р.) – Спр. 16 О поступлении книг в фундаментальную и ученическую бібліотеку семинарии и духовныхъ училищ. Отчет о состоянии бібліотеки – 75 арк. – арк. 35.
7. ЦДІАК – Ф. 712. Київська духовна семінарія – Оп. 3 (1900 р.) – Спр. 8 О поступлении книгъ въ фундаментальную бібліотеку – 34 арк. – арк. 19.

Гураль О.І.*аспірант,**Український науково-дослідний інститут архівної справи
та документознавства***ІСТОРИОГРАФІЯ ДЖЕРЕЛ КИЇВСЬКОЇ ПРОСВІТИ**

Історіографія документів є багатим джерелом для вивчення історії «Просвіти». Важливу роль у розгортанні діяльності культурно-просвітницької організації зіграв Маніфест 17 жовтня 1905 р. «Про удосконалення державного порядку», що проголосив основні громадянські свободи в країні. Протягом 1905-1907 рр. на території України було відкрито близько 15 організацій товариства «Просвіта»: у Києві, Полтаві, Катеринославі, Чернігові, Житомирі та ін. [1, с. 14; 2, с. 205].

Головним установчим документом організацій «Просвіти» були статuti, де зазначалася структура організації та мета їх існування, напрями роботи. Зокрема в затвердженому статuti Подільського товариства «Просвіта» зазначалося, що основною метою його існування була допомога культурно-просвітницькому розвитку населення [3, с. 178]. Київська «Просвіта» протягом трьох років видала 31 книгу, призначену для народних мас, «Каталог та вказівник для читання». У Фонді 114 в справі № 3 після Протоколу Загального Збору членів Товариства «Просвіта» у Києві 25 березня 1907 року міститься інформація про справу видання шкільних підручників, де зазначено, що Голова Шкільно-Лекційної Комісії Є. Тимченко виступив з заявою до Загального Збору з пропозицією, щоб «Замовлення, написання, рецензування і ухвали до друку підручників доручити виключно Шкільно-Лекційній Комісії, не віддаючи їх на